

Kur'ân'da *K-D-RK* kökünün Allah'ın Dışındaki Varlıklara İsnad Edildiği Âyetlerin Anlam Çerçevesi: Câhiliye'den Günümüze

Ahmet Nair

0000-0002-7711-7480

Kırklareli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Kırklareli, Türkiye

ror.org/00jb0e673

ahmetnair@klu.edu.tr

Öz

Kur'ân'ın mesajını insanlara ulaştırmanın doğru yollarından birisi de Kur'ân'da yer verilen bir kavramın âyetlerin bütününde ele alınışını incelemektir. Bu doğrultuda kavramın İslâm'dan önceki anlamını tespit edip varsa Kur'ân'ın nüzûlüyle beraber kazandığı yeni anlamı ortaya çıkarmak için, Arap şiirinden yararlanılır. Câhiliye şiirinde kelimenin geçtiği beyitler semantik yöntemle tahlil edilerek anlamı belirlenir. *K-d-r* kökü de Kur'ân'da daha çok Allah Teâlâ'nın sıfatları ve fiilleriyle ilişkili olarak yer almaktadır. Bizim çalışmamızda bunların dışında kullanıldığı on sekiz âyet konu edinilmiş ve önce kelimenin sınır, miktar, ölçü, kıymet, kuvvet anlamlarında; alâ harf-i cerrîyle kullanıldığında ise sınırlı harcama, rızık daralma, güç yetirebilme, ele geçirme gibi kök anlamlarına sahip olduğu Arapça sözlüklerden ve Arap şiirinden örneklerle tespit edilmiştir. Daha sonra kökün Kur'ân âyetlerinde kullanılışı ele alınmış ve kök anlamına uygun olarak sınır, miktar, kuvvet, geçim imkânları sınırlı olma, ele geçirip cezalandırma, bir şey hakkında ölçüp biçerek karar verme, kader ve miktar anlamında muhtelif manalara geldiği belirlenmiştir. Ayrıca bazı âyetlerde insanın dünya nimetleri ve süsüne aldanarak kendisinde bir güç vehmetmesinin çok yanlış olduğu, bunlara sahip olanların Allah'ın buyruklarıyla hareket etmediklerinde hiç ummadıkları bir anda bu imkânlarını yitirdiklerindeki düş kırıklığı dile getirilmektedir. Bu düş kırıklığının beraberinde getirdiği umutsuzluk ve çaresizlik insanın kişiliğinde tahribata da yol açmaktadır. Buradan hareketle esas güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğu, O'nun dışındaki varlıkların ve insanın bu güç karşısındaki zayıflığı vurgulanmaktadır. Zaman zaman insanın maruz kaldığı deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler karşısında maddi imkân, teknik donanım, fiziki araç ve gereçlerin hiçbir işe yaramadığı, kâinatın mutlak hâkimi Allah'ın kudreti karşısında insanın acziyetinin farkında olarak yaşamını sürdürmesi ve her bakımdan kendisini Allah'a muhtaç hissetmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Tefsir; Kur'ân; Semantik Anlam; K-D-R; Güç, Âcizlik

Öne Çıkanlar

- Çalışmamız, Kur'ân'da *k-d-r* kökünün Allah'ın dışındaki varlıklara isnad edildiği yirmi âyeti konu edinmektedir.
- Kader kelimesi bir şeyin ulaştığı nihai sınır, uç noktası, Allah'ın eşyanın miktarlarına ve sonlarına koyduğu son ölçü anlamındadır.
- K-d-r kökünün klasik Arapça sözlüklerden semantik anlamı belirlenip, tefsirler yardımıyla kavramın âyetlerde ele alınışı izah edilmiştir.
- Kelimenin sınır, miktar, kuvvet, geçim imkânları sınırlı olma, ele geçirip cezalandırma, ölçüp biçerek karar verme, kader ve miktar anlamına geldiği belirlenmiştir.
- Gerçek anlamda kuvvetin Allah'a, zafiyetin de Allah'tan başka tapılan diğer varlıklar başta olmak üzere bütün insanlara ait bir özellik olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Atıf Bilgisi

Nair, Ahmet. "Kur'ân'da K-D-R Kökünün Allah'ın Dışındaki Varlıklara İsnad Edildiği Âyetlerin Anlam Çerçevesi: Câhiliye'den Günümüze". *Eskiyeni* 53 (Haziran 2024), 557-580.

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	23 Aralık 2023
Kabul Tarihi	27 Haziran 2024
Yayın Tarihi	30 Haziran 2024
Hakem Sayısı	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin - intihal.net
Etik Bildirim	eskiyenidergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
S. Kalkınma Amaçları	-
Lisans	CC BY-NC 4.0

The Semantic Framework of the Verses in the Qurʾān in which the Root 'Q-D-R' is Attributed to Beings Other Than Allah: From Jāhiliyyah Period to Today

Ahmet Nair

0000-0002-7711-7480

Kırklareli University, Faculty of Theology, Department of Tafsir, Kırklareli, Türkiye

ror.org/00jb0e673

ahmetnair@klu.edu.tr

Abstract

One of the accurate means of conveying the message of the Qurʾān to pe ople is to examine the way in which a concept in the Qurʾān is dealt with in the whole verses. In this context, Arabic poetry is used to determine the pre-Qurʾānic meaning of the concept and to reveal the new meaning it acquired with the revelation of the Qurʾān. The couplets in Jāhiliyya poetry in which the concept occurs are analyzed semantically to determine its meaning. The root 'q-d-r' appears in the Qurʾān mostly in relation to the attributes and actions of Allah. In the present study, 18 verses in which the concept is used in addition to these verses have been analysed , and firstly, it has been determined examples from Arabic dictionaries and Arabic poetry that the word has root meanings such as limit, amount, measure, value, strength; and when used with the “alā” preposition (harf al-jarr), limited spending, narrowing of sustenance, ability to afford, and seizing. Then, the usage of the root in the Qurʾān verses was discussed and it was determined that it has various meanings in accordance with its root meaning such as limit, amount, strength, limited means of livelihood, seizing and punishing, measuring and deciding about something, fate and quantity. Moreover, in some verses express that it is expressed that it is very wrong for people to be deceived by the blessings and ornaments of the world and to think that they have power, and the disappointment of those who possess these things when they lose them unexpectedly when they do not act in accordance with Allah's commands. The hopelessness and helplessness that come with this disappointment also causes damage to a person's personality. It is emphasised that in the face of natural disasters such as earthquakes, floods and storms that people are exposed to from time to time material means, technical equipment, physical tools and equipment are useless and that people should live their lives being aware of their helplessness in the face of the power of Allah, the absolute ruler of the universe, and that they should feel dependent on Allah in every respect.

Keywords

Tafsir; Qurʾān; Semantical Meaning; q-d-r; Power; Powerlessness

Highlights

- This study aims to analyze that twenty verses in the Qur'ān in which the root q-d-r is attributed to beings other than Allah.
- The concept 'qadar' (destiny) means the final limit that something reaches, its extreme point, the final measure that Allah puts on the quantities and ends of things.
- The semantic meaning of the word 'q-d-r' was determined from classical Arabic dictionaries, and the handling of the concept in the verses was explained with the help of commentaries.
- It has been determined that the concept means limit, quantity, power, limited means of livelihood, capture and punishment, decision by measuring, fate and amount.
- It has been concluded that strength in true sense belongs to Allah, and weakness is a characteristic of all human beings, especially other beings worshiped other than Allah.

Citation

Nair, Ahmet. "The Semantic Framework of the Verses in the Qur'ān in which the Root 'Q-D-R' is Attributed to Beings Other Than Allah: From Jāhiliyyah Period to Today". *Eskiyeni* 53 (June 2024), 557-580.

Article Information

<i>Date of submission</i>	23 December 2023
<i>Date of acceptance</i>	27 June 2024
<i>Date of publication</i>	30 June 2024
<i>Reviewers</i>	Two Internal & Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes – Turnitin - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	eskiyenidergi@gmail.com
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

K-d-r kökü, Arapça sözlüklerde sınır, miktar, ölçü, kıymet, kuvvet, zenginlik anlamında; alâ harf-i cerrriyle kullanıldığında sınırlı harcama, kısma, rızkı daralma, güç yetirebilme, ele geçirme vb. anlamlara sahip olan bir kelimedir.¹ Kur'an'da sıklıkla geçen bu kök, Allah Teâlâ'nın her şeye gücü yeten sonsuz kudret sahibi oluşuna dair daha çok sıfat-ı müşebbehe vezninde *قدير*/ *kadîr* şeklinde yer alır. Kelimenin bu anlamıyla ilgili daha önce yapılmış kıymetli çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlar, Çukurova Üniversitesi bünyesinde 2009 yılında Abdullah Esen tarafından yapılan "*Kur'an'da Kelime, Kader ve Ecel Kavramlarının Tahlili*" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Bu tezde kelime, kader ve ecel kavramları arasındaki ilişki ele alınmış; kader kelimesinin Kur'an'da "gücü yetmek, planlamak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek, rızkını daraltmak, ölçü, miktar, limit" gibi manalara geldiği belirtilerek, Allah'ın ezelde takdir ettiği hüküm manasına Kur'an'da "kelime" kavramının kullanıldığı belirtilmiştir.² Ayrıca Uludağ Üniversitesi bünyesinde 2019 yılında Hale Garip tarafından yapılan "*Kur'an'da Kudret Kavramı ve Allah'ın Kudreti*" adlı yüksek lisans tezi de bir başka çalışmadır. Bu çalışma da kudret kelimesinin lügavi ve terim anlamlarıyla Kur'an'da geçen eş ve zıt anlamlarını ve Allah'ın kudret sıfatının, ilah, rab, yaratıcı, mâlik, rezzâk, kakhâr gibi sıfatlarıyla ilgisini ele almaktadır.³ Bizim çalışmamız ise, Kur'an'da *k-d-r* kökünün Allah'ın dışındaki varlıklara isnad edildiği on sekiz âyeti⁴ konu edinmektedir. Kelimenin Allah'a isnad edilerek kullanıldığı tüm âyetleri muhtevi bir çalışmanın hacmi bir makale boyutunu fazlasıyla aşacağı için biz bu âyetleri çalışmamızın dışında tuttuk. Ayrıca konunun bu yönü, belki Kelâm disipliniyle daha fazla ilgilidir. Meseleyi kelâm ilmi açısından ele alan çalışmalardan bazıları, Abdülhamit Sinanoğlu tarafından yazılan İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde "Kader" İnancı adlı makaledir. Makalede kader inancının kavramsallaşması, İslâm tarihindeki siyasal olaylar ve yönetimlerin meşruiyet tartışmaları ile ilgisi açısından ele alınmıştır.⁵ Konuyla ilgili yapılan tezlerden biri, Zuha Döndü Seven tarafından "*Kelâmda Kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*" adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Yazar çalışmasında kader ve kaza kavramlarının kelâm ilmindeki tanımı ve tarihi seyriyle ilgili bilgi vererek, kader anlayışının insan davranışları üzerindeki etkisini Kur'an-ı Kerim ve hadislerin ışığında ortaya koymuştur.⁶ Bir başka tez çalışması ise, Davut Küskü tarafından yapılan "*Kur'an'ın Kader Konusuna Bakışı*" adlı yüksek lisans tezidir. Bu

¹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd*, thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî vd. (Beirut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle li't-Tıbae ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2005), "kdr", 1/460; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 1414/1993), "kdr", 5/74; Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), "kdr", 13/370; Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî- İbrahim es-Sâmerrâî (b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), "kdr", 5/112; İbn Fâris, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1979), "kdr", 5/62; İsmail b. Muhammed el-Cevherî, *es-Sihâh fi'l-luga ve'l-ulûm*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beirut: Dâru'l-İlmi lil-Melâÿîn, 1984), "kdr", 2/786.

² Abdullah Esen, *Kur'an'da Kelime, Kader ve Ecel Kavramlarının Tahlili*, Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009.

³ Hale Garip, *Kur'an'da Kudret Kavramı ve Allah'ın Kudreti*, Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.

⁴ el-Bakara 2/236, 264; el-Mâide 5/34; Yûnus 10/24; İbrâhîm 14/18; en-Nahl 16/75-76; Tâhâ 20/40; Sebe' 34/11, 13; el-Feth 48/21; el-Hadîd 57/29; et-Talâk 65/7; el-Kalem 68/25; el-Müddessir 74/18-20; el-İnsân 76/16. Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-müfrehes li elfâzil'l-Kur'âni'l-Kerîm* (b.y.: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1364/1945), 536-538.

⁵ Abdülhamit Sinanoğlu, İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde "Kader" İnancı, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43 (2002) /2, 249-276.

⁶ Zuha Döndü Seven, *Kelâmda Kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2003.

çalışmada da cahiliyeden İslâm'a kader anlayışı, kelâm ekolleri ve mezheplerin bu konudaki görüşleri ve kaderle ilgili meşfet, küllî irade, hidayet, dalalet, rızık ve ecel gibi kavramlar incelenmiş konu Kur'an çerçevesinde ele alınmıştır.⁷ İSAV tarafından düzenlenen "Problematik Boyutlarıyla Kader Meselesi" adlı sempozyum da farklı üniversitelerden ilim insanlarının katılımıyla "kader" konusunun ele alındığı bir başka çalışmadır.⁸ Bizim çalışmamızda ise amacımız, Halîl b. Ahmed, İbn Fâris, Cevherî, İbn Manzûr, Fîrûzâbâdî ve Zebîdî gibi klasik Arapça sözlüklerden iz sürerek önce kelimenin semantik anlamını belirlemek, sonra da ilk dönem lügavî Kur'an tefsirleri (Me'âni'l-Kur'an) ve Ragîb el-İsfahânî'nin *el-Müfredât*'ı başta olmak üzere, rivayet ve dirayet yöntemiyle yazılmış ve Arap dilinin inceliklerini yansıtan tefsirlerden yararlanarak kavramın âyetlerde ele alınışını izah etmeye çalışmaktır. Böylece insanın sahip olduğunu sandığı güç ve imkânlarının, Allah Teâlâ'nın mutlak güç ve kudreti karşısında hakikatte çok bir şey ifade etmeyeceğini Kur'an âyetleri üzerinden ortaya koymaktır.

1. -د-ر-ق / K-d-r Kökünün Sözlük Anlamı

قدر : Kader kelimesi isim olarak bir şeyin ulaştığı nihai sınır, uç noktası (kühü), Allah'ın eşyanın miktarlarına ve sonlarına koyduğu son ölçü anlamındadır. Kadr ise, her şeyin ulaştığı sınırdır. Allah'ın her şeyi ulaştıracağı yer ve onların sonu için dilediği hükmü vermesidir.⁹ "Katımızdan bir emirle her hükmetli iş o gecede ayırt edilir."¹⁰ âyetinde kelimenin bu anlamına işaret edilmiştir.¹¹ Kader, isabetli uygun olan karar, hüküm demektir. "Allah onu uygun bir şekilde takdir etti" denilir. Bir şey diğerine denk olarak geldiğinde "kaderi üzere" geldi denilir.¹² Kader aynı zamanda Allah'ın kaza olarak takdir ettiği şeydir. إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ / "Haberiniz olsun ki biz her şeyi bir kaderle yaratmışızdır."¹³ âyetinde Allah'ın her şeyi bir kader (ölçü) ile yarattığı bildirilmiştir. Hz. Mûsâ'nın başına bir dizi olay geldikten sonra, peygamber olarak görevlendirileceği Sînâ Dağı'na gelişini anlatan, ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدْرٍ يَا مُوسَىٰ / "Sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!"¹⁴ âyetinde "zaman" anlamında kullanılmıştır. Yani "benimle konuşacağın zamanda geldin" demektir.¹⁵ Burada kelime, takdir edenin istediği şekilde takdir etmesi anlamına da gelmektedir.¹⁶ Bir beyitte şair kader kelimesini bu anlamıyla şöyle kullanmaktadır:

خَلَّ الطَّرِيقَ لِمَنْ يَبْنِي الْمَنَارَ بِهِ ... وَأَبْرَزُ بَبْرَزَةٍ حَيْثُ اضْطَرَّكَ الْقَدْرُ

"Yol kenarında yol işareti yapan kimseye yolu aç... Ve kaderin seni zorladığı yerde ortaya çık."¹⁷

⁷ Davut Küskü, *Kur'an'ın Kader Konusuna Bakışı*, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.

⁸ *Problematik Boyutlarıyla Kader Meselesi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2014).

⁹ Fîrûzâbâdî, "kdr", 1/460.

¹⁰ Kur'an-ı Kerim Meâli, Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), ed-Duhân 44/4.

¹¹ İbn Manzûr, "kdr", 5/74; Zebîdî, "kdr", 13/370.

¹² Halîl b. Ahmed, "kdr", 5/112.

¹³ el-Kamer 54/49.

¹⁴ Tâhâ 20/40.

¹⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbuhû*, thk. Abdulcelîl Abduhu Şelebî (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 3/357.

¹⁶ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr 1984), 16/222.

¹⁷ İbn Fâris, "kdr", 5/62.

Kelimenin masdarlarından biri olan kadr'in, "ölçü" anlamına geldiği de görülmektedir. *قَدْرًا* / "Allah her şeye bir ölçü koymuştur."¹⁸ Allah'ın katında her şeyin bir miktarı olduğu da şöyle ifade edilir: *وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ* / "Her şey onun indinde bir miktar iledir."¹⁹ Kâf harfinin kesrasıyla *قَدْرٌ* /kidr, tencere, kazan ve güveç anlamına gelir. Kadîr ise, bunların içinde pişirilen şeydir. Baharatla pişirilen ete kadîr, baharatsız pişirilene tabîh denir.²⁰ *وَقُدُورٍ رَاسِيَاتٍ* / "Sabit kazanlar"²¹ âyetinde cinlerin Süleymân (a.s) için yaptıkları kaplar bu anlamda kullanılmıştır.²² Kelimenin ölçülü yapma anlamından, *الْأَقْدَرُ مِنَ الرَّجَالِ* : "Boynu kısa olan" demektir. *فَرَسٌ أَقْدَرُ* : Arka ayak tırnaklarını ön ayak toynaklarının bastığı yere basan at demektir. Ya da basması gerektiği gibi ayaklarını basan at demektir.²³ *الْقَدْرَاءُ* /Kadrâu ise, küçük ya da büyük olmayan (ideal ölçüde) kulaktır.²⁴

Kader kelimesinden türetilen "mikdar" ise, bir şeyin ulaşacağı ölçüdür. *يَنْزِلُ الْمَطَرُ بِمِقْدَارٍ* : "Yağmur bir miktar (ölçü) ile yağıyor." denir. Mikdar, kaderin ismidir ve kul ona ulaşınca ölür. Burada mikdar ölüm anlamındadır.²⁵ İbn Manzûr, "mikdar ölçünün ismidir ve kul ölçü olan o miktara ulaşınca ölür" diyerek görüşüne şu beyti delil olarak sunmuştur:

لَوْ كَانَ خَلْقَكَ أَوْ أَمَامَكَ هَائِبًا بَشَرًا سَوَّاكَ لَهَاتِكَ الْمِقْدَارُ

"Eğer önünde ya da arkanda senden başka bir insan olsaydı, gene de ölümden korkardın."²⁶

Kaza ve kader bağlamındaki kader kelimesinden türetilen bir başka kelime *مَقْدَرَةٌ* /makderatun" ise, değişmeyen demektir.²⁷ Hüzelî'nin (öl. 465/1073) bu anlamdaki beyti şöyledir:

وَمَا يَبْقَى عَلَى الْأَيَّامِ شَيْءٌ فَيَا عَجَبًا لِمَقْدَرَةِ الْكِتَابِ

"Günlerden geriye hiçbir şey kalmadı, Kitabın yazdığı kaderin gücü ne acıptır!"²⁸

قَدْر /Kadera fiil olarak ek almadan sülâsî kalıbıyla, bir işe gücü yetmek, hazırlamak, rızkı taksim etmek, bir şeyin miktarını belirlemek, bir kimseye bir işi yapabilmesi için güç vermek gibi anlamlara gelir.²⁹ Aynı kalıptan *kadera* *عَلَى* harf-i cerri ile kullanıldığında ölçülü harcama, daraltma anlamındadır. *قَدَرَ عَلَى عِيَالِهِ* : "Ailesine ölçülü harcadı, kıstı." demektir.³⁰ Kur'an'da,

¹⁸ et-Talâk 65/3.

¹⁹ er-Ra'd 13/8.

²⁰ Halil b. Ahmed, "kdr", 5/113.

²¹ Sebe' 34/13.

²² İsfahânî, *el-Müfredât*, 397; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

²³ İbn Fâris, "kdr", 5/63; İsfahânî, *el-Müfredât*, 397; Fîrûzâbâdî, "kdr", 1/460; Zebîdî, "kdr", 13/375.

²⁴ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, "kdr", 1/460.

²⁵ Halil b. Ahmed, "kdr", 5/112.

²⁶ İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

²⁷ Zeynüddin er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut-Sayda, el-Mektebetü'l-Asriyye-ed-Dâru'n-Nemûziciyye, 1999), "kdr", 248; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

²⁸ İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

²⁹ Ebû Bekir er-Râzî, "kdr", 248; Cevherî, "kdr", 2/787; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

³⁰ Cevherî, "kdr", 2/786; İbn Fâris, "kdr", 5/62; Zeynüddin Ebû Bekir er-Râzî, "kdr", 248; Zebîdî, "kdr", 13/373.

رَبِّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ / "Şüphesiz Rabbin, dilediğine rızık bol bol verir ve (dilediğine) kısar."³¹ buyurularak kelimenin bu anlamına işaret edilmiştir. Ayrıca, وَمَنْ قَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ / "Rızık daralmış bulunan"³² âyetinde de aynı anlam söz konusudur. Kadr ise, kıymet, kuvvet, zenginlik, bir şeyin ulaşacağı sınır anlamında kullanılır. وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ / "Onlar Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar."³³ âyetinde Yahudilerin, Allah'ı hakkıyla tazim etmedikleri belirtilir.³⁴ Yani "O'nu hakkıyla niteleyip lâıyk olmadığı şeylerden tenzih etmediler" anlamına gelir.³⁵ Hadis-i şerifte ramazan orucu için hilalin gözlenmesi esnasında hava bulutlu olursa, إِذَا غَمَّ عَلَيْكُمُ الْهَالِلُ فَأَقْدُرُوا لَهُ / "Hilal size kapalı olursa onu takdir edin, yani sayıyı otuz güne tamamlayın."³⁶ buyurularak kelimenin ölçme ve takdir etme anlamı vurgulanmıştır.³⁷

Kelimenin tef'il babından rubâî mezid vezni kaddera ise, ölçtü, biçti, takdir etti anlamına gelir. قَدَرْتُ النَّيَّءَ: "Güç yetirecek konuma getirdim, güçlendirdim" demektir.³⁸ Kelimenin ölçülü yapma anlamının, قَدَرْتُ الْقَوْبَ: "Elbiseyi ölçüp biçtim" ve تُقَدِّرُ الْقَوْبَ عَلَيْهِ: "Elbise tam ona göre biçilmiş" sözünden geldiği belirtilmiştir. Ayrıca, قَدَرَ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ: "Bir şeyi bir şeyle ölçtü, kıyasladı, miktarını belirledi" demektir.³⁹

Kadera fiili, ftiâl babından humâsî (beşli) olarak اِقْتَدَرَ الْقَوْمُ şeklinde geldiğinde, "Tencerede pişirdiler" demektir.⁴⁰ Bu fiilin masdarı, الإِقْتِدَارُ عَلَى الشَّيْءِ: Bir şeye gücü yetmek, kudreti olmaktır. وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُّقْتَدِرًا / "Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir."⁴¹ âyetinde bu manadadır. Muktedir, gücüne sınır olmayan demektir. فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ / "Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar."⁴² âyetinde cennetlikler için yer alır.⁴³

Kadır şeklinde sıfat-ı müşebbehe olarak, كَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ / "Allah Teâlâ her şeye kuvveti ve gücü yetendir." formuyla Kur'ân'da birçok âyette yer alır.⁴⁴ الْقَادِرُ / Kâdir: "Kasıtlı

³¹ el-İsrâ 17/30.

³² et-Talâk 65/7.

³³ el-En'âm 6/91.

³⁴ İbn Fâris, "kdr", 5/62; Ebû Bekir er-Râzî, "kdr", 248; Cevherî, "kdr", 2/786; Fîrûzâbâdî, "kdr", 1/460. Zebîdî, "kdr", 13/374.

³⁵ Halîl b. Ahmed, "kdr", 5/113; İbn Fâris, "kdr", 5/62.

³⁶ Buhârî, "Savm", 11, 5, 13, "Talâk", 25; Müslim, "Sıyâm", 9, (1080); Muvatta, "Sıyâm", 1, (1, 286); Ebu Dâvud, "Savm", 4, (2320); Nesâî, "Savm", 10, 11, (4, 134); Dârimî, "Savm", 2.

³⁷ Ebû Bekir er-Râzî, "kdr", 248; Cevherî, "kdr", 2/787; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

³⁸ Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, thk. Muhammed Bâsi'l-Uyûnussuûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998), 2/56.

³⁹ Zemahşerî, *Esâsu'l-belağa*, 2/57; Fîrûzâbâdî, "kdr", 1/460.

⁴⁰ İbn Fâris, "kdr", 5/63; Cevherî, "kdr", 2/787; Ragîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'an* (Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 2003), 397; Fîrûzâbâdî, "kdr", 1/460; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

⁴¹ el-Kehf 18/45.

⁴² el-Kamer 54/55.

⁴³ Ebû Bekir er-Râzî, "kdr", 248; Cevherî, "kdr", 2/787; İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

⁴⁴ İbn Manzûr, "kdr", 5/74.

ve seçerek bir şeyi yapandır.”⁴⁵ Râgıb el-İsfahânî (öl. 502)'ye göre, “aynı kökten türeyen “kadir” ise, hikmetin gerektirdiği şekilde fazla ya da noksan olmadan dilediğini yapan demektir ve bu ismin Allah'tan başkası için kullanılması caiz olmaz. Allah'ın dışındaki varlıklara lafzen kudret sıfatı verilse bile hakiki anlamda kudretle nitelenmelerinin doğru olmayacağını, “ancak şuna gücü yeter” şeklinde sınırlandırılarak ifade edilmesinin doğru olacağını belirtmektedir. Çünkü Allah'ın dışındaki varlıklar bir yönüyle kudret sahibi olsa bile diğer yönden acizdirler. Her bakımdan acz ile nitelenemeyecek tek varlık, Allah'tır.”⁴⁶ Böylece kelimenin Allah için kullanılması mutlak güç ve kudreti, bir şeyi iradesiyle dilediği gibi ve hakkıyla yapabilme, yaptığını uygun miktarda ve isabetli olarak ifâ etmeyi belirtirken; diğer varlıklar için kullanılması ise, sınırlı bir gücü, bazen fiillerinde dengeyi ve ölçüyü tutturamamak ve yaptıklarının mutlak kudret karşısında çaresiz kalması şeklinde bariz bir fark bulunur.

Kelimenin kök anlamına değindikten sonra kelâm ilminde yer alan “Kader” kavramına dair birkaç noktaya değinmek istiyoruz. Cahiliye insanının inanışına göre insan, varlığını Allah'ın yaratmasına borçlu olduğu halde daha sonra yaratıcısı ile bütün bağlarını kopartarak ölümüne kadar “dehr” denilen zamanın kontrolü altında olduğuna inanmaktadır.⁴⁷ Kur'ân cahiliye araplarının “dehri” ilahlaştırdıkları bu anlayışı reddederek yerine her an faal olan Allah'ın ilim ve iradesini yerleştirmiştir. Kâinatta olan hiçbir şeye Allah seyirci kalmamakta, iradesiyle olaylar üzerinde etkin ve müdahil olmaktadır.⁴⁸ Kelâm ilminin kuruluşu ile terimleşen “kader” kavramı, tarihin akışında yanlış yönlendirmelere de açık olmuştur. İnsanların başına gelen olayların önceden Allah tarafından tayin ve tespit edildiği anlamında “kader” anlayışı, Emevî iktidarında gasp ve zulüm aracına dönüştürülerek meşruiyet tartışmalarını tetiklemiştir. Muaviye'nin hilafeti ele geçirmesiyle birlikte yönetime gelişlerini Allah'ın kaza ve kaderi ile meydana geldiğini ileri süren Emevî yöneticileri, kader inancını yönetimlerinin meşruiyetlerine gerekçe yaparak kendi çıkartmaları için kullanmışlardır. Buna ilk karşı çıkan Hasan-ı Basrî olmuş, daha sonra Mu'tezile âlimleri Allah'ın ilim ve iradesini sınırlayan bir kader anlayışını ortaya koymuşlardır.⁴⁹

2. K-d-r Kökünün Kur'ân'da Yaratılmışlarla İlgili Kullanımı

Kur'ân'da k-d-r kökünün Allah'tan başka varlıklara isnad edildiği âyetlerin, gücü yetmek ve kâdir olmak, rızkı dar olmak, ölçülü harcamak ve kısmak, ele geçirmek, sıkıştırıp cezalandırmak, ölçüp biçme, kader, zaman, miktar ve tayin etme anlamlarında kullanıldığı görülmektedir. Âyetlerin ortak noktası, dünyaya ve onun süs ve güzelliklerine bel bağlamanın yanlışlığı; insanın güç ve kuvvete sahip olması ya da sahip olduğunu zannetmesinin aslında bir yanılsamadan ibaret olduğu ve insanın bunu fark ettiğinde yaşadığı hayal kırıklığıdır. Kelimenin sözlük anlamına göre tasnif ettiğimiz bu âyetleri muhtevasına göre beş başlık altında şöyle sıralamak mümkündür.

⁴⁵ Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbu't-ta'rîfât* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1983), 171.

⁴⁶ İsfahânî, *el-Müfredât*, 395.

⁴⁷ “Dediler ki: “Dünya hayatımızdan başka hayat yoktur. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman (dehr) yok eder.” el-Câsiye 45/24.

⁴⁸ Mehmet Aydın, *Din Felsefesi* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1997), 117.

⁴⁹ İnanoğlu, İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” İnancı, 259; Küskü, Kur'ân'ın Kader Konusuna Bakışı, 6.

2.1. Gücü Yetmek, Kâdir Olmak

Dünya hayatının durumu yağmurun güzel bitkilerle yeşerttiği, sahiplerinin istedikleri gibi kullanma hakkı olduklarını zannettikleri bir yere ani bir afetin gelmesiyle yok olan bir toprak parçasına benzetilerek şöyle buyurulmuştur:

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَيْهَا أَمْرٌ نَلِئاً أَوْ نَهَاراً فَجَعَلْنَاهَا حَصِيداً كَأَنْ لَمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ / “Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslediği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceye veya güpeğündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) gelir de bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden biçmiş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.”⁵⁰

Dünyanın debdebesine aldanarak yeryüzünde azgınlık yapan, dünya nimetlerine sınıksız sarılarak ahirete hazırlanmayan kimseler için bir darb-ı mesel verilmiş, bunu yapanlar gökyüzünden inen bir suyun yeşerttiği güzel bir bitkiye benzetilmiştir. Zira âyetteki “tezahrûf” ifadesi, bir şeyin ileri derecede güzelleşip ihtişamlı hale gelmesi demektir.⁵¹ Reşîd Rızâ (1865-1935), toprağın yemyeşil ekinleri ve rengârenk bahar çiçekleriyle yeşermiş halini, evleneceği damada kavuşmak için altın, mücevher ve muhtelif renkteki ipekli giysilerle süslenmiş geline benzetmektedir.⁵² Bu güzelliğe aldanarak dünya ile ilgili arzusu çoğalan insana aniden gelen ölüm, bir afetin gece ya da gündüz bahçeye gelip orayı kökünden yok etmesi olarak ifade edilmiştir.⁵³ Bahçeyi kökünden yok eden bu afet, “Biz onları biçmiş ekin, sönmüş ateş gibi yaptık.”⁵⁴ âyetinde helâk edilmiş zalim kasaba halkını yok eden bir musibete benzetilmektedir. Ayrıca bu bela “Geceleyin uyurken ya da gündüzün oyalanırken kendilerine azabımızın gelmesi”⁵⁵ âyetlerinde belirtildiği gibi halkın hiç beklemediği bir anda gelir de sanki bunları dün hiç yokmuş gibi bir hale getirir.⁵⁶ Âyetteki, “Ansızın ona emrimiz (afetimiz) gelir.” ifadesi, azap ve helakten kinayedir.⁵⁷

Âyetteki, “Kَأَنْ لَمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ / “sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi” ifadesi için Zemahşerî, (öl. 538/1144), “ems” kelimesinin çok yakın bir an için mesel olduğunu ve ifadenin anlamının, “az önce hiç yokmuş gibi” olduğunu belirtir.⁵⁸ Bahçesinin ürünlerini devşirmeye gittiğinde gördüğü bu manzara karşısında yaşadığı düş kırıklığı, ani gelen ölümün dünyadan kopardığı insanın durumudur. Dünyaya bağlanan ve dünyayı elde etmek için yorulan kimse ölüp emellerine erişemeyince, dünya nimetlerine kavuşmak için katlandığı o gayret ve özen,

⁵⁰ Yûnus 10/24.

⁵¹ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1990), 17/236-237.

⁵² Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)* (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme lil-Kitâb,1990), 11/284.

⁵³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/236-237.

⁵⁴ el-Enbiyâ 21/15.

⁵⁵ el-A'râf 7/97-98.

⁵⁶ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 11/284.

⁵⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, *et-Tefsîru'l-münir fi'l-'akâide ve's-şeria' ve'l-menhec* (Beyrut- Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l- Muâsir, 1418/1997), 11/147.

⁵⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidit'tenzil ve 'uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1997), 2/325.

ahirette büyük bir mutsuzluk sebebi de olur.⁵⁹ Allah Teâlâ dünya nimetlerinin ve insanın onlarla ilgili emellerinin böyle aniden yok olmasını size bir misal ile anlatıyor ki, itikad, ahlâk ve hayat tarzınızı düzeltip ahiret için hazırlık yapın. Ancak böylece ahirette saadet ehlinde (cennetlik) olursunuz.⁶⁰

Bahçe sahiplerinin ürünlerini devşirmek için bahçeye gittiklerinde yaşadıkları hayal kırıklığının anlatıldığı diğer bir âyette şöyle buyrulur:

وَعَدُوا عَلَىٰ حَرْدٍ قَادِرِينَ / “(Yoksullara yardım etmeğe) güçleri yettiği halde (böyle söyleyerek) erkenden yola çıktılar.”⁶¹

Müfessirlere göre, “sûrede bahsedilen bahçe, Yemen topraklarında San'a'ya iki fersah uzaklıkta Dırvan denilen yerde gelip geçenlerin uğradığı, sahibinin onlara ikramda bulunduğu namaz ehli bir kişiye aitti. Adamın üç oğlu vardı. Bu şahıs ölünce bahçe çocuklarına geçti. Onlar “ürün az oldu, aile fertlerimiz çoğaldı, mahsul bize ancak yeter” diyerek bahçenin ürününden yoksulların faydalanmasını istemediler. Aralarında anlaşarak sabah erkenden kimse görmeden mahsulü devşirmeye karar verdiler. Bahçede Allah'ın hakkını ödemekte cimrilik gösterdiler. Allah da o bahçeyi telef etti. Sabahleyin bahçeye gittiklerinde bahçenin simsiyah kesildiğini gördüler.”⁶² Ellerine yorgunluk ve mahrumiyetten başka bir şey geçmedi. Bütün niyet ve gayretleri heba oldu. Gördüklerini gözleri önce tasdik edemedi de yanlış bahçeye geldiklerini sandılar. Dün ürünlerle dopdolu olan bahçe bomboş ve dümdüz oluvermişti.⁶³ Devşireceklerine inandıkları bütün ürünlerinin yok olmasıyla büyük bir şaşkınlık yaşadılar. Bu şaşkınlıklarının bir sebebi de bir yıllık çabalarının heba olmasını kabullenememektir. Âyetin verdiği mesaj, yalnızca dünyaya bel bağlamak insanı büyük bir hayal kırıklığına uğratabilir. İnsanın kadir olduğunu zannettiği şeyler, Allah'ın gücü karşısında çaresiz kalmaya mahkûmdur. Allah'ın kendisine verdiği maddi imkânı, gerçek sahibini unutarak ihtiyacı olanlarla paylaşmamak, bazen tamamen yitirilmesine de sebep olabilir. Bu durumda eldeki mal kaybedildiği, onu paylaşmanın getireceği mükâfattan da mahrum olunur.

Âyetteki kelimelerin tahlili ile ilgili olarak Begavî (öl. 516/1122), “Hard sözcüğü kasdetme, engelleme ve öfkelenme ya da Hasan-ı Basrî, Katâde ve Ebu'l-Aliye'nin dediği gibi ciddiyet ve gayret anlamındadır. Ebû Ubeyde ve Kuteybî'nin görüşüne göre “o kardeşler sabahleyin yoksulları engelleme niyetiyle erkenden bahçelerini devşirmek için aralarında anlaşmışlardı.” demiştir.⁶⁴ Arapça'da yıl yağış almadığında حَارَدَتِ السَّنَةُ, ya da deve süt vermediğinde حَارَدَتِ النَّاقَةُ denir. Hard, kızgınlık anlamına da gelir. Yoksullara kızgın bir şekilde kesinlikle onlara bahçenin mahsulünden bir şey vermeyeceklerine dair hızlıca bahçelerine gittiler.”⁶⁵ İbn Abbas'a (r.a.) göre, onlar hiçbir kimse görmeden bahçelerinin

⁵⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/236-237.

⁶⁰ Reşîd Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 11/285.

⁶¹ el-Kalem 68/25.

⁶² Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimu't-tenzil* (Riyad: Dâru Tayyibe 1997), 8/195; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Salim Mustafa el Bedrî (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 18/156.

⁶³ Muhammedül-Emîn el-Hererî, *Tefsîru hadâiku'r-rûh ve'r-reyhân fi ravâbi ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut-Lübnan: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), 30/96.

⁶⁴ Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 8/19.

⁶⁵ Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 8/196; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medid fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid*, thk. Ahmed Abdullah Kuraşî Ruslân (Kahire-Nâşir; Hasan Abbas Zekî, 2002), 7/11.

mahsulünü toplayacakları konusunda kendilerinden emindiler.⁶⁶ Ancak, hesaba katmadıkları bir şekilde Yüce Allah onların bu planlarını boşa çıkardı.

İman edenlere sadaka vermenin adabının öğretildiği ayet-i kerimede de, verdiği sadakayı başa kakarak ve eziyetle boşa çıkarana ahirette elde edebilecekleri bir şey olamayacağı belirtilerek şöyle buyruluyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا
وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ / "Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara

gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah kâfir kavmi hidâyete erdirmez."⁶⁷

Allah Teâlâ, inananlara verdikleri sadakaları başa kakarak ve inciterek boşa çıkarmamalarını emretmiş, böyle yapanları Allah'a ve ahiret gününe inanmadıkları halde mallarını gösteriş için harcayanlara benzetmiştir. Bir önceki âyette de "güzel bir söz, bir de bağışlama, peşinden eziyet gelecek sadakadan daha iyidir" buyrulurken mü'minlere yol gösterilmiştir. Sadakayı başa kakma konusunda Resûlullah (a.s.), "Verdiğini başa kakan kimseye Allah'ın kıyamet gününde rahmet nazarı ile bakmayacağımı"⁶⁸ belirtmiştir.

İbn Kesîr'e (öl. 774/1373) göre "âyet, başa kakma ve eziyet ile sadakanın boşa gideceğini, sadaka sevabının başa kakma ve eziyetin günahını karşılamayacağını haber vermektedir. Çünkü bunu yapanların amacı, halk tarafından güzel sıfatlarla anılmak, teşekkür kazanmak ve cömert olarak nitelenmektir. Onların maksadı, Allah'ın rızasını ve sevabını kazanmak olmadığı için asla ona erişemeyecekler. Âyetin devamında böyle yapanın durumu, şiddetli yağmurun yağmasıyla üzerinde bulunan toprağın kaybolup gittiği katı bir taşla benzetilmiştir."⁶⁹ Bu benzetme ile bütün yaptıkları boşa giden ve ahirette amellerinden ellerine hiçbir şey geçmeyen kimseler olacakları acıklı bir tablo ile anlatılmaktadır. Kuşeyrî (öl. 465/1072), "Mahlûkatın en fakiri, kendini zengin zannedip iflas ettiği ortaya çıkandır. Aynı şekilde kıymet olarak yaratılmışların en değersiz, kendisini bir şey zannettiği halde Allah'tan hiç hesaba katmadığı bir durumla karşılaşandır." diyerek böyle olanların perişan halini betimlemektedir.⁷⁰ Beyzâvî (öl. 685/1286), infak ederken riya, başa kakma ve eziyet etmenin kafirlerin özelliklerinden olduğunu ve mü'minin bunlardan kaçınması gerektiğine dair âyette bir dokundurma (ta'riz) olduğunu belirtir.⁷¹ Âyet, Allah'ın rızasını kazanma amacıyla sadaka veren kişinin, başa kakma ve eziyetle bu çabasını boşa çıkardığını "kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler" ifadesiyle ortaya koymakta, böyle birisinin

⁶⁶ Begavî, *Me'âlimu't-tenzil*, 8/196.

⁶⁷ el-Bakara 2/264.

⁶⁸ Müslim, "İmân", 171; Ebû Dâvûd, "Libâs", 25; Tirmizî, "Büyû", 5; Nesâî, "Zekât", 69, "Büyû", 5, "Zinet", 103; İbni Mâce, "Ticârât", 30.

⁶⁹ Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selamet (b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1999), 1/694.

⁷⁰ Abdulkerim el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*. thk. İbrahim Besyûnî (Mısır: Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitab, ts.), 1/204.

⁷¹ Beyzâvî, *Envaru't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1418/1997), 1/158.

durumunu insanlara gösteriş olsun diye mallarını harcayanlara benzetmektedir. Allah'ın rızası dışında infak edenleri bekleyen acıklı tablo, selin üzerindeki her şeyi süpürüp götürdüğü çıplak bir kayaya benzetilmekte, böyle kimselerin ellerine hiçbir şeyin geçmeyeceği vurgulanmaktadır.

Allah'ı inkâr edenlerin ahirette elde edecekleri hiçbir şey olamayacakları belirtmek üzere âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

مَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ أَعْمَالُهُمْ كَرَمَادٍ اشْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ذَٰلِكَ هُوَ الصَّلَٰلُ الْبَعِيدُ
 "Rablerini inkar edenlerin durumu şudur: Onların işleri, fırtınalı bir günde rüzgarın şiddetle savurduğu küle benzer. (Dünyada) kazandıkları hiçbir şeyin (ahirette) yararını görmezler. İşte bu derin sapıklıktır."⁷²

Kurtubî (öl. 671/1273), âyet-i kerimede muzâfın hafzedildiğini, ifadenin takdirinin, "Rablerini inkâr edenlerin amellerinin durumu, bir küle benzer."⁷³ şeklinde olduğunu belirtir. Âyette iman olmadan yapılan işlerin değeri, fırtınalı bir günde esen rüzgârın havaya savurduğu bir küle benzetilerek insan zihnine canlı bir tablo halinde getirilmektedir. Zira Arabistan gibi çöl ortamı yoğun olan bir coğrafyada bu vak'a çok sık rastlanan bir doğa olayıdır. Böylece insana çevresinde yaşadığı olaylardan örnek verilerek kavraması istenen durum şudur: "İman prensibine dayanmayan ve sebebi Allah'a bağlı olmayan her iş ve davranış boştur. Rüzgârın uzaklara savurduğu kül gibi insanın elinden uçup gider. Ne bir düzene girebilir ne de desteğe dayanabilir. Ondandır hiçbir şey kalmaz. Sahipleri ondan herhangi bir yarar sağlayamazlar. Âyet tabloyu tamamlayan bir ifade ile son bularak bu amellerin çok uzaklara savrulduğu şeklinde tamamlanmaktadır."⁷⁴

Âyette, "kâfirlerin sıla-i rahim, köle azad etmek, esiri serbest bırakmak, konukları için deve keserek ziyafet vermek gibi güzel amelleri, iman esasına dayanmadığı için kasırganın havaya savurduğu küle benzetilmektedir. Havaya savrulan külden geriye bir şey kalmadığı gibi kıyamet gününde bu güzel işleri yapanların eline hiçbir sevap geçmez. Âyetin "İşte bu derin (uzak) sapıklıktır" ifadesiyle bitmesi, onların hak yolundan ve sevaptan ne kadar uzak olduklarını göstermektedir."⁷⁵ Ayrıca, Allah'a yaklaştıracak bu tür amellerinin hepsinin boşa gittiği belirtilerek,⁷⁶ artık onlardan bir hayır beklemenin imkânsızlığı bariz olarak vurgulanmaktadır. Zira Kur'an'da "Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider."⁷⁷ şeklinde iman etmeyenlerin amellerinin Allah katında hiçbir kıymetinin olmadığı bildirilmiştir.

Ehl-i Kitabın Allah'a ve resulüne inanmadıkları sürece Allah'ın lütfundan bir şey elde etmelerinin mümkün olmadığı belirtilmek üzere şöyle buyrulur:

لَيْلًا يَعْلَمُ أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
 "Bunları açıkladık ki, kitap ehli, Allah'ın lütfundan hiçbir şeyi kendilerine has

⁷² İbrâhîm 14/18.

⁷³ Kurtubî, *el-Câmi'*, 9/232.

⁷⁴ Seyyid Kutub, *Fi Zilâli'l-Kur'an* (Kahire: Dâru's-Şürûk, 1985), 4/2094.

⁷⁵ Ebu'l-Bekâat en-Neseî, *Medârikü't-tenzil ve hağâikü't-te'vil*, thk. Yusuf Ali Bedîvî (Beyrut: Daru'l-Kelîmu't-Tayyib, 1998), 2/168.

⁷⁶ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/157.

⁷⁷ el-Bakara 2/217; Yakın anlamda benzeri bir âyet Âl-i İmrân 3/22.

kılmaya güçlerinin yetmeyeceğini ve lütfun, Allah'ın elinde olduğunu, onu dilediği kimseye vereceğini bilsinler. Allah büyük lütuf sahibidir."⁷⁸

İbnu'l-Cevzî'ye (öl. 597/1201) göre, Ehl-i Kitabın Müslümanları hakkında "Ondan (Kur'an'dan) önce kendilerine kitap verdiklerimiz, ona da iman ederler. Onlara, mükâfatları iki defa verilecektir."⁷⁹ âyetleri nazil olunca, mükâfatın katlanması sebebiyle Müslümanlara karşı övünmüşler, bu da Müslümanların ağırlığına gitmişti. Bunun üzerine Hadîd sûresindeki âyetler inerek, Allah'ın lütfunu kazanabilmek için Allah'a ve resulü Muhammed'e (a.s.) iman etmek gerektiği, bunlara inanmayan kitap ehlinin Allah'ın lütfundan bir şey elde edemeyeceklerini bildirmişti.⁸⁰ Ebussuûd Efendi (öl. 982/1574), âyetin bir anlamının da "Ehli Kitap, Muhammed (a.s.) ve ona inananların Allah'ın lütfundan bir şey elde edemeyeceklerine inanmasın" manasında olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in (a.s.) ashâbı Allah'tan sakınıp O'na ve resulüne imanda sebat ettikleri takdirde Ehl-i Kitap'tan peygambere inananlar gibi onlara da iki kat mükâfat verilecektir. Zira onlar peygamberler arasında bir ayırım gözetmeyerek⁸¹ Allah'ın gönderdiği önceki elçilere de iman etmektedirler.⁸²

Önceki âyet, mü'minlere Allah'a ve peygamberine iman etmelerini, Allah'tan sakınmalarını emretmekte, bunu yaptıklarında ecirlerinin kat kat verileceğini vadetmektedir. Ayrıca kendilerine aydınlığında yürüyecekleri bir nur verilip günahlarının da bağışlanacağı ilave edilmektedir. Ehl-i Kitab'a ise, Allah'ın lütfunun kimsenin tekelinde olmadığı ve bunu hiçbir kimseden menetmeye güç yetiremeyeceklerine dair bir uyarıda bulunmaktadır. Her iki gruba da ancak lütuf sahibi Allah'tan sakınıp salih amellerde bulunmakla bu lütfun hak edileceği bildirilmektedir.⁸³

Aşağıdaki âyetlerde köle ile özgür insan arasında bir kıyaslama yapılarak, Allah'a karşı diğer varlıkların denk tutulmasının anlamsızlığı şöyle anlatılır:

صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا مَمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَمَنْ رَزَقْنَاهُ مِنَّا رِزْقًا حَسَنًا فَهُوَ يُنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوُونَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا أَبْكَمٌ لَا يَقْدِرُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُوَ / "Allah, hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının malı olan bir köle ile, kendisine verdiğimiz güzel rızıktan gizli ve açık olarak Allah yolunda harcayan kimseyi misal verir. Bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'a mahsustur, fakat onların çoğu bilmezler. Allah (şöyle) iki adamı da misal verdi: Onlardan biri dilsizdir, hiçbir şeye gücü yetmez, efendisine sadece bir yüküdür. Nereye gönderse olumlu bir sonuç alamaz. Bu, adaletle emreden ve doğru yol üzere olan kimse ile eşit olur mu?"⁸⁴

Allah Teâlâ, bu âyette kendisini tanımayan, hiçbir iyi işi olmayan, Allah yolunda infak etmeyen kâfiri, başkasının emri altında bulunan ve kendi adına hiçbir şeye sahip olmayan bir köleye benzetmektedir. Köle nasıl sahibinin emri altındaysa kâfir de nefsinin ve şeytanın

⁷⁸ el-Hadîd 57/29.

⁷⁹ el-Kasas 28/52, 54.

⁸⁰ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr*, 4/240.

⁸¹ el-Bakara 2/285.

⁸² Ebussuûd Efendi, *İrşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't- Turâsi'l- Arabiyyi, 1994), 8/215.

⁸³ Muhammed İzzet ed-Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyi, 1383/1963), 9/333.

⁸⁴ en-Nahl 16/75-76.

elinde olduğu için hayra yönelemez. Allah (c.c.) kendisine itaat eden, hak yolda malını harcayan mümini ise, her işinde serbestçe tasarrufta bulunan hür bir kimseye benzetiyor. İradesinde hür olan bir müminle, eli kolu âdetâ bağlı olan bir kâfir hiç eşit olur mu?⁸⁵ Zemahşerî , âyette kölenin “hiçbir şeye sahip olmayan (gücü yetmeyen)” olarak nitelendirilmesini, bazı kölelerin efendisi adına tasarrufta bulunma hakları olmasına rağmen, kâfirlerin böyle bir şeye malik olamayışlarına bağlamaktadır.⁸⁶

İkinci âyette ise kâfir, dilsiz olduğu için hiçbir şey yapmaya muktedir olmayan, nereye giderse gitsin bir başarı gösteremeyen ve efendisine yük olmaktan başka bir meziyeti olmayan köleye benzetilmektedir. Böyle birisi bir iş görmek için gönderildiği yerde başarı sağlayamaz ve bir işe yaramaz. Taberî (ö. 310/923), bir başka görüş olarak âyette, “Allah Teâlâ putları konuşamayan, hiçbir gücü olmayan, aksine kendisine bakanlara muhtaç olan başarısız kimselere benzetmektedir. Böyle bir varlık kendisine bile herhangi bir fayda sağlayamaz ya da kendisinden bir zararı uzaklaştırılmazken ondan nasıl menfaat beklenebilir?”⁸⁷ demiştir. Bunun tam karşısında mü'min duyuları tam, yeterli, akıllı olan, insanlara adalet ve hayrı emreden, kendisi de dosdoğru yolda olan kişiye benzetiliyor. Bu ikisinin aynı olması hiç mümkün müdür?

Zemahşerî'ye göre Allah, bu ikinci temsili kendisi için vermekte ve kullarının üzerine akarak onları kaplayan rahmetinin izlerini, dinî ve dünyevî lütf ve nimetlerini dile getirmektedir. Putları ise bir zarar ve fayda veremeyen ölümlere benzetmektedir.⁸⁸ İki âyette de “kadera” fiili alâ harf-i cerri ile güç yetirme sözlük anlamıyla kullanılmış ve bu anlamdan hareketle Allah, her türlü ortaklık iddialarından tenzih edilip tevhid ilkesi vurgulanmıştır. Nihâ olarak âyetlerin ortak mesajı, “ekonomik, sosyal, psikolojik ve ahlâkî bakımdan farklı seviyelerde bulunan iki insan arasında bile bir denklik kurulması apaçık bir haksızlık iken, Allah ile diğer varlıklar arasında nasıl bir benzerlik kurulabilir” şeklindedir.⁸⁹ Kur'ân'da, “O halde, yaratan (Allah), yaratmayan (putlar) gibi olur mu? Hâla düşünmüyor musunuz?”⁹⁰ buyurularak, Allah'ın mahlûkata denk tutulamayacağı açıkça dile getirilmiştir.

Bu bölümdeki âyetlerde kadera fiilinin, kök anlamına en yakın şekli olan gücü yetme, yapabilme, elde edebilme anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Dünyada sahip olunan birtakım imkânlardan dolayı mutlak güç sahibi olan Yüce Yaratıcı karşısında insan büyüklüğe kapılmamalı, haddini bilerek davranmalıdır. Mülkiyetindeki malları kendisine verilmiş bir emanet olarak görmek ve onlara bel bağlamamak, eldeki serveti Allah'ın gösterdiği şekilde ihtiyacı olanlarla paylaşmak ve ahiret için hazırlıklı olmak, âyetlerin ortak mesajıdır.

2.2. Ölçülü Harcama

Kadınlarla herhangi bir temas kurmadan ya da mehir belirlemeden evlenip sonra onları boşayanların, gücü nispetinde örfü uygun olarak kendilerine bir bedel vermelerinin uygun olacağı belirtilmek üzere şöyle buyrulur:

⁸⁵ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 17/261.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/581.

⁸⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 17/261

⁸⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/582.

⁸⁹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), 3/422.

⁹⁰ en-Nahl 16/17.

لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ
 وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرَهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ / "Kendilerine el sürmeden ya da mehir
 belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli
 dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu
 iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."⁹¹

Mâtürîdî'ye (öl. 333/944) göre, "âyette zifafa girilmemiş kadınların her zaman boşanabileceğine delil vardır. Kur'an'daki "lâ cünâhe" ifadeleri "sakıncası yoktur" anlamına gelmektedir. Ayrıca mehir belirlenmeden evlenen kadınları boşama durumunda da onlara bir müt'a verin şeklinde erkeğin gücü nispetinde bir mükellefiyetle sorumlu tutulması söz konusudur. Bir sonraki âyetteki, "Kadınları mehir belirlemekle birlikte el sürmeden boşarsanız belirlediğiniz mehirin yarısını ödeyin" ilahi buyruğu, bu âyetin 'mehri belirlenmemiş kadınların dokunulmadan boşamasını' kastettiğine delildir. Bu müt'a, kadının sosyal statüsü ve ailesinin durumuna göre tespit edilir. Müt'anın neden ibaret olduğu âyette yer almamakla "beraber kendisiyle faydalanılan şey" demektir. Elbise ve mehr-i mislin yarısından fazla olmayan bir dünyalık olabilir."⁹²

Kannevcî (öl. 1307/1890), şer'î örf ve adete uygun bir bedel verileceğini söylemektedir.⁹³ Merâğî (1881-1945), duruma daha farklı bir açıdan yaklaşarak, "Şârî Teâlâ bu konuda bir sınır belirlemeyip bunu tamamen kişinin çalışması ve servetine bırakmakla beraber, boşanmış kadına el açıklığı ve cömertlikle davranarak gönlünün hoş tutulmasını sevmiş; böylece bu akitten doğan zararın bir kısmının telafi edilmesini istemiştir"⁹⁴ diye görüşünü belirtmektedir. Diğer yandan kadera kökünün alâ harf-i cerri ile "ailesine kısıtı, daralttı" şeklindeki sözlük anlamı bu âyette açıkça görülmekte ve maddi durumlarının elverdiği ölçüde hanımların mağduriyetinin giderilmesi erkeklerden istenmektedir. Herkesin gücü oranında mükellefiyetle sorumlu olduğu genel kuralından hareketle, kimsenin durumunun elvermediği bir sorumlulukla yükümlü tutulamayacağı, âyetten nihai olarak anlaşılacak bir mesajdır.

Erkeklerin kendisi için çocuğunu emziren eşlerine güçleri oranında nafaka vermesinin gerekliliğinin anlatıldığı âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ تَمَسًّا إِلَّا مَا آتَاهَا
 لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ تَمَسًّا إِلَّا مَا آتَاهَا
 / "Eli geniş olan, elinin genişliğine göre nafaka versin. Rızık dar olan da Allah'ın ona verdiğiinden (o ölçüde) harcasın. Allah bir kimseyi ancak kendine verdiği ile yükümlü
 kılar. Allah bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."⁹⁵

Allah Teâlâ bu âyetle, her zengin ve fakirin gücü yettiğince boşanmış kadınlara ve çocuğuna süt emzirenlere nafaka vermesini kastetmektedir."⁹⁶ "Nafaka versin" emri, koca hanımına ve küçük çocuğuna bolluğuna göre nafaka versin. Şayet kendisi bolluk içerisinde

⁹¹ el-Bakara 2/236.

⁹² Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, thk. Mecdî Basellûm (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 2/196.

⁹³ Sıddık Hasan Han Kannevcî, *Neylü'l-merâm min tefsiri-âyatil-ahkâm*, thk. Muhammed Hasan İsmail -Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 104.

⁹⁴ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu bi Mısır, 1946), 2/197.

⁹⁵ et-Talâk 65/7.

⁹⁶ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/563.

ise onlara da bolluk sağlamış olsun. Fakir olan ise fakirliğine göre gücü nispetinde nafaka versin. Çünkü âyetin devamında Allah hiç kimseyi gücünün yettiğinden fazlasıyla sorumlu tutmadığını belirtmektedir. Buna göre nafaka, nafakayı verenin haline ve kendisine nafaka verilecek olanın ihtiyacına göre âdete (ma'rûf olan) uygun ictihad ile belirlenir. Kurtubî'ye göre nafakanın miktarı kadının haline ve ona yetecek miktara göre değil, kocanın zenginlik ya da fakirlik durumuna göre tespit edilir.⁹⁷

Ebussuûd Efendi ise, âyetin, "Allah hiç kimseyi verdiği imkândan fazlasıyla yükümlü kılmaz." kısmıyla aynı zamanda imkânı dar olanın rahatlatılması, geniş olanın da harcamaya teşvik edilmesi söz konusudur diyerek, Allah Teâlâ'nın "Allah, bir güçlükten sonra bir kolaylık yaratacaktır."⁹⁸ va'dinin, bu kanaatini desteklediğini belirtmektedir. Zemahşerî, bu ifadenin aynı zamanda rızık kapılarının kendilerine açılacağına dair imkânı kısıtlı olanlara yahut güçlerinin yettiği şeyi infak edip de kısıntıya gitmemeleri hâlinde fakir kocalara verilmiş bir müjde olduğunu⁹⁹ söylemiştir.

Kadera fiilinin alâ harf-i cerri ile kullanımındaki "ölçülü harcama, daraltma" sözlük anlamının bu âyetlerde yer aldığı görülmekte ve herkesin mali durumuna göre harcama yapması istenmektedir. O dönemde miras hakkından mahrum olan ve nerdeyse maddi hiçbir gelire sahip olmayan kadınlara hem evlilik yoluyla mehir hakkı tanınması hem de kocalarından ayrılmaları halinde mağduriyetlerinin giderilmesi için kendilerine bir bedel (müt'a) ödenmesi, Kur'an'ın kadınlar için sağladığı ileri bir adımdır. Bu konularda erkeklerden durumlarının elverdiği ölçüde harcama yapmasının istenmesi de onlar açısından son derece adil bir yaklaşımdır.

2.3. Ele Geçirmek, Sıkıştırıp Cezalandırmak

Allah'a ve resulüne karşı gelip kamu otoritesini bozmaya çalışanların, yakalanmadan önce tövbe etmelerinin durumunun ele alındığı âyette şöyle buyrulur:

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَقْدِرُوا عَلَيْهِمْ فَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ / "Ancak onları ele geçirmenizden önce tövbe edenler bunun dışındadırlar. Artık Allah'ın çok bağışlayıcı, çok merhamet edici olduğunu bilin."¹⁰⁰

Âyetin sibakında Allah'a ve resûlüne (Müslümanların meşrû otoritesine) karşı gelerek savaş açanların öldürülmesi yahut asılmaları ya da çaprazlama el ve ayaklarının kesilmesi veya sürgün edilmesinden bahsedilmiştir. Kurtubî, قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ فَعَلُوا / "İnkâr edenlere söyle: Eğer (iman edip, düşmanlık ve savaştan) vazgeçerlerse, geçmiş günahları bağışlanır."¹⁰¹ âyetine göre, müşriklerin Müslümanların eline düşmesinden sonra İslâm'a girdikleri takdirde kanlarını dökmenin haram olduğunda icmâ olduğunu belirterek, bu âyetin meşrû otoriteye isyan eden Müslümanlar hakkında olduğunu söylemektedir. Âyet onların ele geçirilmeden tövbe etmeleri durumunda Allah'ın bağışlayıcı olduğunu dile getirdiği için, müfessirler Allah'ın onlar üzerindeki hakkını kaldırdığı sonucunu çıkarmışlardır. Ancak insanlara karşı sebep oldukları kısas ve diğer suçların cezaları düşmez.

⁹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, 18/112; Ebussuûd, *İrşâd*, 8/263.

⁹⁸ Ebussuûd, *İrşâd*, 8/263.

⁹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 4/563.

¹⁰⁰ el-Mâide 5/34.

¹⁰¹ el-Enfâl 8/38.

Âyetin zahirine göre, ele geçirildikten sonra tövbe edenlere tövbenin bir faydası yoktur, her türlü hadler onlara uygulanır. İmâm Şâfiî'nin tövbenin haddi düşüreceğine dair bir görüşü olmasına rağmen, mezhebinde sahih olan görüşün, insanlara ait kısas ya da başka bir haddin suçlu ele geçirilmeden önce tövbe ile kalkmayacağı doğrultusundadır.¹⁰² Zeccâc (öl. 311/923) da mü'minlerin zina, öldürme ve hırsızlık suçları işleyip tövbe etmelerinin onlara uygulanacak hadleri düşürmeyeceğini, ancak ahiretteki azaplarını kaldıracığını belirtir. Ona göre hadlerin uygulanmasında toplumun islahı ve hayat vardır. Çünkü Allah Teâlâ "Kisasta sizin için hayat vardır."¹⁰³ buyurmaktadır.

İbn Âşûr (1879-1973), "âyetteki, "Ancak onları ele geçirmenizden önce" ifadesinin, "isyan eden savaştının ele geçirilmesi ya da kuşatma altına alınması veya ülkenin tamamında takip edilip sıkıştırılmasından önce" anlamına geldiğini belirterek, bunlardan önce pişman olarak itaat edip gelirse, şer'i cezalarının hepsinin düşeceğini söylemektedir.¹⁰⁴ Âyette kadera fiilinin alâ harf-i cerrîyle "ele geçirmek, sıkıştırmak" sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

Allah (c.c.) aşağıdaki âyette de Müslümanların güçlerinin henüz yetmediği fakat daha sonra fetih yoluyla ganimetler elde edecekleri ülkelerden bahsetmektedir.

وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا / "Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."¹⁰⁵

Bazı müfessirlere göre bu ülkeler, İran ve Rum toprakları, Dahhak, İbn Zeyd ve İbn İshak'a göre, Hayber topraklarıdır. Katâde'den ise hem Mekke hem de Hayber olduğu rivayet edilmiştir. Taberî, Fetih suresinin Kureyş ile Resûlullah (a.s.) arasındaki Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra inmesi ve Müslümanların Hudeybiye'de herhangi bir ganimet almamalarından dolayı henüz fethedemedikleri Hayber toprakları olmasını en doğru görüş olarak tercih etmektedir.¹⁰⁶ Begâvî (öl. 516/1122) ise, İbn Abbas, Hasan-ı Basrî ve Mukâtil'den, bu ülkelerin Arapların, İslâm'dan önce fethetmeye güçleri yetmediği Fars ve Rûm toprakları olduğunu nakletmektedir. Arapların İslâm'dan önce onlarla ticari dostluklar kurmasını bu görüşüne gerekçe olarak göstermektedir.¹⁰⁷

Âyette belirtilen Müslümanların henüz elde edemediği bu ganimetler, Muhammed İzzet Derzeze (1888-1984)'ye göre, "Mekke, Hayber veya farklı yerlerde Allah'ın Müslümanlara kolaylaştırdığı zafer ve fetihlerdir. Çünkü sûre indiğinde Müslümanlar Hayber'e ordu göndermemişti. Yapılan Hudeybiye Antlaşması ile Mekke'ye de giremedikleri için bu âyetle kalplerine huzur indirilmiş, umre yapamadan dönmelerinin inkisarı gönüllerinden giderilmiştir. Böylece hem Müslümanlar teselli edilmiş hem de sonraki yıllarda Hayber ve Mekke fethedildiği için Kur'an'ın haber verdiği mucize gerçekleşmiştir."¹⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, âyetteki, "Allah'ın, ilmiyle kuşattığı" kısmının iki anlamı olduğunu belirtip bunları, "o toprakları fethedeceğinizin bilgisini kuşatmıştır ve o yerleri

¹⁰² Kurtubî, *el-Câmi'*, 6/98, 103.

¹⁰³ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 2/171.

¹⁰⁴ İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 6/186.

¹⁰⁵ el-Feth 48/21.

¹⁰⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 22/230.

¹⁰⁷ Begavî, *Me'âlimu't-tenzîl*, 5/312.

¹⁰⁸ Derzeze, *et-Tefsîru'l-hadis*, 8/606.

fethetmeniz için sizin dışınızdakileri oradan alıkoyup sizin için muhafaza etmiştir.”¹⁰⁹ şeklinde açıklamaktadır.

Bu kısımdaki âyetlerde, kadera kökünün alâ harf-i cerri ile “güç yetirebilme ele geçirme, sıkıştırıp cezalandırma” sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir. Âyetlerde suçlunun takip edilip cezalandırılması anlamında sıkıştırma, yeni yerleri fethedip oralandaki toprakları ele geçirme anlamlarına yer verilmektedir.

2.4. Ölçüp Bıçme

Müşrik bir karakterin dinleyince etkilendiği Kur'ân için, sonradan sihir benzetmesi yapmasına dair âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ فَقَتَلَ كَيْفَ قَدَّرْتُمْ قَتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ / "Çünkü o, düşündü taşıdı, ölçtü biçti. Kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası, nasıl ölçtü biçti!"¹¹⁰

Âyetin nüzül sebebi ile ilgili olarak, “İkrime'nin rivayetine göre Resûlullah (a.s.) kendisine nâzil olan Gâfir sûresinin âyetlerini”¹¹¹ meşicde okuyunca, yakınında olan Velîd b. Muğire onu dinledi. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.), Velîd'in hoşlandığını anlayınca âyetleri tekrar okudu. Velîd, kavmi Mahzumogullarının yanına gelince dinlediği Kur'ân'dan etkilendiği için, “Vallahi aranızda şiiri kasideleri ve recezleriyle benden iyi bileniniz yoktur. Ben Muhammed'den öyle sözler işittim ki ne insanların ne de cinlerin sözlerine benziyor. Onda bir tatlılık bir acıcılık var, o her şeyden üstündür ve hiçbir söz ona galip gelemmez.” deyip onlardan ayrıldı. Kavmi onun da atalarının dininden döndüğüne inandılar. Bunun üzerine yeğeni Ebû Cehil, ben gidip onunla konuşurum diyerek amcasının yanına gitti ve onun dininden döndüğünü ima etti. Velîd bunu reddederek, Kureyşlilere, “Muhammed'e mecnûn diyorsunuz, onda bir delilik alâmeti var mı? Kâhin diyorsunuz, kâhinlik yaptığını gördünüz mü? Şair diyorsunuz, onun hiç şiir söylediğini gördünüz mü? Yalancı diyorsunuz, bir defa yalan söylediğini tecrübe ettiniz mi? dedi. Bunun üzerine Kureyş, o halde ona ne diyelim deyince, düşündü ve “sihirbaz deyin, çünkü o kişiyi hanımından, çocuklarından ve kölelerinden ayırıyor, söylediği de sihirdir.” dedi. Bunun üzerine onun söylediklerine şaşkınlık (taaccüb), inkâr ve azarlamak (tevbih) için bu âyetler inerek, Velîd'in suratını asıp arkasını döndüğünü, kibirlenip yüz çevirdiğini ve Kur'ân için nakledilen bir sihir dediğini bildirmişti.”¹¹² Bu âyette kadera kökünün “ölçüp bıçme, takdir etme” sözlük anlamıyla kullanıldığı görülmektedir.

Ebû Hayyân (öl. 745/1344), âyetteki “kutile” ifadesinin “lanet olsun” anlamında onun zillete düşüp kahrolacağını haber verdiğini; “keyfe kadera/nasıl ölçüp biçti” ifadesinin ise, “doğru olmayan ve akıllı kişiye yakışmayan bir ölçüp bıçme ve takdir” anlamında olduğunu belirtir.¹¹³ İbn Âşûr da “kadera/ölçüp biçti” ifadesinin önceden geçen, “Şüphesiz o (Velid) âyetlerimize karşı inatçı kesilmişti.” âyetinden bedel-i iştilal olduğunu, onun Kur'ân âyetleri hakkındaki tereddütlü halini en beliğ şekilde nitelediğini bildirir.¹¹⁴

¹⁰⁹ Ebu'l-Ferec ibnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyyi, 1422/2001), 4/134.

¹¹⁰ el-Müddessir 74/18-20.

¹¹¹ Bu âyetlerin Gâfir sûresinin başındaki âyetler olduğu Sa'lebî tefsirinde yer almaktadır. (Bk. Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsiri'l-Kur'ân*. thk. İmâm Ebî Muhammed b. Âşûr (Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâ'it-Turasi'l-Arabiyyi, 2002), 10/72.

¹¹² Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 24/24; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/72.

¹¹³ Ebû Hayyan el-Endelûsî, *Bahru'l-muhîd*, thk. Sıdık Muhammed Cemil (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983), 10/330.

¹¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/307.

Dâvûd ve Süleyman (a.s.) için cinlerin imal ettikleri geniş zırhların ölçülü yapıldığından bahsedilen âyetlerde şöyle buyrulur:

أَنْ اِعْمَلْ سَابِغَاتٍ وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ وَاَعْمَلُوا صَلَاحًا اِتَى بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ
/“Bütün vücutu örtecek) zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık. "Salih amel işleyin. Çünkü ben sizin yaptıklarınızı görürüm" diye vahyettik.”¹¹⁵

Dâvûd (a.s) ilk defa demiri eriterek ondan çeşitli savaş araç-gereçleri yapmıştır. Katâde, (öl. 117/735) “Zırhları ilk defa halkalar şeklinde yapan Hz. Dâvud'dur. Ondan önce zırhlar teneke şeklinde yapılıyordu. Âyetin sonunda, Hz. Dâvûd'a ve ailesine salih ameller işlemeleri ve Allah'a itaat etmeleri emredilerek bu nimetlerin verilmiş gayesi beyan ediliyor.” demiştir.¹¹⁶

Ferrâ, (öl. 207/822) âyetteki “sabiğât” kelimesinin her şeyi örten, fazlası da olan anlamına geldiğini belirterek, “serd” kelimesinin, “kaddir” ifadesiyle çivilerin kalın değil, deliklere göre ince ve halkalarla uygun, birbirini tamamlayacak şekilde zırhların istenildiği gibi ve ihtiyaca uygun olarak ölçülü yapılması istenmektedir.”¹¹⁷ demiştir. Çünkü “serd” konuşma esnasında sözlerin birbirini takip etmesi demektir. Hz. Âişe (r.a.), “Resûlullah (a.s.) konuşurken sizin gibi peş peşe konuşmazdı.”¹¹⁸ demiştir.¹¹⁹ Bu anlamından hareketle “serd” zırh yaparken demirlerin birbirine eklenmesi suretiyle zırh dokumak demektir. Zırh yapana “serrâd” ve sîn harfinin zây harfine dönüşmesiyle “zerrâd” denir.¹²⁰ Müfessirler, “kaddir fi's-serd” ifadesini, “halkalardaki çivileri küçük, halkaları büyük yapma ki dengeli olsun. Çivileri büyük, halkaları da küçük yapma ki halka yarıp çatlamasın” şeklinde tefsir ederek, Mücâhid'in “sahibini koruyamayacak şekilde halkayı geniş yapma” dediğini de aktarmaktadır.¹²¹ Buna göre âyetin anlamı “Saldırı, geri çekilme, savaşta vuruşma ve savunma esnasında sıcak ve soğuktan insanı koruyan, süratle hareket etmesine mâni olmayan, kılıcın delemeyeceği kalınlıkta ve kıvamda zırhlar yap” demektir.¹²²

İkinci âyet-i kerimde ise, Hz. Süleyman'ın emrine verilen cinlerin yaptıkları işlerden bir kısmından bahsedilmektedir. “Cinler, Hz. Süleyman için güzel köşkler, mabedler, bakırdan veya topraktan yahut camlardan heykeller, havuzlar kadar büyük çanaklar ve yerinden kaldırılamayacak kadar büyük sabit kazanlar yapıyorlardı. Kudûr râsiyât “yerinde sabit ve hareket ettiremeyecek kadar büyük kaplar” demektir. Arapça'da cibâl râsiyât

¹¹⁵ Sebe' 34/11, 13.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/359.

¹¹⁷ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i kebîr*, thk. Abdullah Mahmud Şehhate (Beirut: Dâru İhyâit-Turasi'l-Arabiyyi, 1423/2002), 3/526; Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, 3/244; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Garîbu'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Sakr (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1978), 354.

¹¹⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 23.

¹¹⁹ Ebû'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm es-Semerkindî, *Bahru'l- 'ulûm*, thk. Ali Muhammed Muavved- Adil Ahmed Abdulmevcud (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1993), 3/82.

¹²⁰ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Vasîf fi tefsiri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd vd. (Beirut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye 1994), 3/488.

¹²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/361; Mekki b. Ebî Talib, *el-Hidâye ilâ büllâği'n-nihâye fi 'ilm-i Me'âni'l-Kur'ân ve tefsirihi* (B.A.E. Câmiâtü's-Şârika, 2008), 9/5893; Maverdî, *en-Nüket ve'l- 'uyûn* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1992), 4/436; el-Vâhidî, *el-Vasîf* 3/488.

¹²² Hatib eş-Şirbînî, *es-Sirâcu'l-münir fi'l-âneti 'alâ ma'rifeti ba'dı me'âni kelâmi rabbina'l-hakîmi'l-habîr* (Kahire: Matbaatu Bûlak el-Emîriyye, 1285/1883), 3/283.

“Sarsılmaz, yerinden oynamaz dağlar” denir.”¹²³ Âyetteki bu ifadeler, Hz. Dâvûd ailesinin ordusunun ve etrafının çok kalabalık olduğunu göstermektedir.¹²⁴ Mukâtil, Süleyman'ın (a.s.) ülkesinin Mısır'dan Kâbil'e kadar uzandığını söylemektedir.¹²⁵

Aşağıdaki âyette cennetlikler için yiyip içecekleri gümüş kapların hazırlandığı şöyle belirtilmektedir:

قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا / "Gümüştten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir."¹²⁶

Zeccâc, “dünyadaki kadehlerin kumdan üretildiğini belirterek, cennetteki bu kadehlerin üstünlüğü gümüştten yapılmış olmaları ve dışarıdan içindekini gösterecek şeffaflığa sahip olmalarıdır. Ayrıca onlar sahiplerinin istediği ölçüde ve ihtiyaçlarına göre yapılmıştır.” demiştir.¹²⁷ Sa'lebî ise “dünya gümüşlerinden biri alınarak sinek kanadı kadar ince bir şekilde dökülse içindeki içeceğin görülmeyeceğini, bu kadehlerin gümüş beyazlığında saf cam olduğunu” belirtmektedir. Sa'lebî'nin naklettiğine göre Kelbî ve Sümmâlî de, Allah'ın her toplumun kadehini kendi yurdunun toprağından yarattığını, cennetin toprağının da saf gümüştten olduğunu, bu kadehlerin ne fazla ne de eksik, sahiplerinin rütbelere göre ideal ölçüde olduğunu belirtmektedir.”¹²⁸

Müfessirlerin, âyetteki قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا bölümüne kelimenin sözlük anlamına uygun olarak “ölçüp biçme, miktarını belirleme” anlamı verdikleri görülmektedir. Kelimenin ölçüp biçme anlamı beraberinde bir ustalık ve tekniğin de olmasını gerektirmektedir. Nitekim cinlerin Süleyman (a.s.) için yaptıkları kaplar ve aletler cinlere mahsus bir teknikle üretilmiş olmalıdır. Çünkü yerinden oynatılamayacak büyüklükte imal edildikleri âyette anlatılmaktadır. Diğer taraftan cennetteki içeceklerin kaplarının sahiplerinin arzusuna göre ideal ölçüde olması, aynı zamanda onlara verilen kıymetin de bir göstergesidir. Bir ikramı değerli kılan, sunan kişinin misafirperverliği ve ikram edilen şeyin güzel bir sunumla yapılmasıdır. Dünyada bile herkes çay, kahve vb. içeceklerini kendi zevklerine göre seçtikleri özel bardak ve kupalarla içmektedirler.

2.5. Kader, Takdir, Zaman, Miktar

Hz. Mûsâ'nın peygamber olmadan önce yaşadığı bir dizi olaydan sonra Sinâ dağına gelerek ilk vahiy almasından bahsedilen âyette şöyle buyrulur:

إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمَمِكَ كَيْ تَفَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَتَلْتَ نَفْسًا فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ وَفَتَنَّاكَ فُتُونًا فَلَبِثْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَا مُوسَىٰ / "Hani kız kardeşin (Firavun ailesine) gidiyor ve "size onun bakımını üstlenecek kimseyi göstereyim mi?" diyordu. Derken, gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. (Sana baktı, büyüdü) ve (kazara) bir cana kıydın da biz seni kederden kurtardık seni sıkı bir denemeden geçirdik (ve kaçıp Medyen'e gittin). Medyen halkı içinde yıllarca kaldın sonra (peygamber olman için) takdir edilmiş bir zamanda (Tûr'a) geldin ey Mûsâ!"¹²⁹

¹²³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsir-i kebîr*, 3/527; İbn Kuteybe, *Garibu'l-Kur'an*, 354; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/368.

¹²⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/368.

¹²⁵ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsir-i kebîr*, 3/527.

¹²⁶ el-İnsân 76/16.

¹²⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 5/260.

¹²⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 10/103.

¹²⁹ Tâhâ 20/40.

Hız. Mûsâ, Mısır'da ölümüne yol açtığı Kıptî'den dolayı Firavun'un takibatına uğrayınca, kaçarak Medyen'e doğru gitti. Medyen suyunda Şuayb'ın (a.s.) kızlarının koyunlarını sulayınca, Şuayb (a.s.) tarafından eve çağırıldı ve koyunlarına sekiz yıl çobanlık yapma karşılığında bir kızıyla evlendi. Süreyi tamamlayıp Mısır'a doğru giderken Tûr Dağı tarafında bir ışık gördü ve oraya yöneldi. Allah Teâlâ, orada kendisine bir ağacın arkasından nida ederek ilk vahyi aldı ve peygamber oldu.¹³⁰ İşte âyet-i kerimede bahsedilen, "Medyen halkı içinde yıllarca kaldın" ve "takdir edilmiş bir zamanda geldin" ifadeleri bu olayları anlatmaktadır. Âyet, 'tam benimle konuşacağın zamanda geldin' demektir.¹³¹

"Kader" kelimesi hakkında değerlendirmeler yapan Râzî, "benim kaza ve kaderimde belirlemiş olduğum belli bir vakitte peygamber seçme hükmü yer almıştır. Bundan dolayı daha önce veya sonra değil ancak Allah'ın takdir ettiği bir zamana (kadere) göre buraya geldin" demektir. Zira Allah (c.c.), "Şüphesiz ki biz, her şeyi bir takdir (kader) üzere yarattık."¹³² buyurarak buna işaret etmektedir.¹³³ Mûsâ'nın (a.s.) peygamberlik için seçilmesi de elbette kader planında önceden belirlenmiş işlerdendir.

Mûsâ (a.s.), Medyen halkı arasında yıllarca vatanından uzakta garip olarak yaşadığı diyen Şa'râvî (1911-1998), "Allah Teâlâ, Mûsâ'ya (a.s.) peygamberlik vermek isteyince onun gönlüne vatan hasretini ve annesinin özlemini düşürdü. Böylece onu yurduna dönmek için harekete geçirdi; soğuk ve yolculuk meşakkatlerine katlanmasını sağlayarak risâlet görevini vereceği Tûr Dağı'na getirmiş oldu."¹³⁴ Zira Allah bir şeyi yapmak istediğinde onun sebeplerini hazırlar. Mûsâ'nın (a.s.) yaşadığı bütün bu hadiseler bir kader planı çerçevesinde meydana gelmiştir. Âyette bu planın işlediğinden bahsedilmekte ve kelimenin "kader ya da zaman" anlamında kullanıldığı görülmektedir.

Sonuç

Bu makalede ele alınan *k-d-r* kökünün, Arapça sözlüklerde "sınır, miktar, ölçü, kıymet, zenginlik, alâ harf-i cerrîyle esirgeme, sınırlı harcama, kısma, rızık daralma" vb. anlamlarda kullanıldığı tespit edilmiştir. Kur'an'da, Allah'ın her şeye gücü yeten sonsuz kudret sahibi olduğunu ifade etmek üzere, daha çok sıfat-ı müşebbehe vezninde *قَدِير* / "kâdir" olarak kullanıldığı çok fazla âyet bulunmaktadır. İsm-i fail vezni olan *قَادِر* / "kâdir" ise, bir şeyi hikmetin gerektirdiği şekilde fazla ya da noksan olmadan dilediği gibi seçerek yapan anlamındadır. Kur'an'da bu kelime Allah'ın dışındaki varlıkların da bir kudreti ve gücü olduğunu ifade etmekle beraber, mutlak güç sahibi Yüce Yaratıcı karşısında bunların gücünün sınırlı olduğu, dolayısıyla hakiki anlamda kudret sahibi olanın yalnız Allah Teâlâ olduğu vurgulanır. Nitekim kadera kelimesinin geçtiği bazı âyetlerde bağ, bahçe, dünyalık süs ve güzelliklere sahip olanların, bu nimetleri tam ele geçireceklerini zannettikleri anda Allah'ın emrini dikkate almadıklarından dolayı bunlardan mahrum kaldıkları anlatılmakta, ellerindeki kaybetmenin acı hüznünü yaşamaktadırlar. Böylece maddi imkân ve güç sahibi olduğu için çevresindeki varlıklara büyüklük taslayanların, Allah'ın gücü karşısında

¹³⁰ "Mûsâ, ateşin yanına gelince o mübarek yerdeki vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslendi: "Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah'ım." (el-Kasas 28/30).

¹³¹ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 3/357.

¹³² el-Kamer 54/49.

¹³³ Râzî, *Mefâtihul-gayb*, 22/50; İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 16/222.

¹³⁴ Muhammed Mütevellî eş-Şa'râvî, *Tefsîru's-Şa'râvî el-Havâtr* (Kahire: y.y., 1997), 15/9274.

gerçek manada âciz oldukları kanıtlanmaktadır. İnsanın teknolojiyi kullanarak en üst seviyede ürettiği bina, araç ve malzemelerin deprem, sel, fırtına gibi doğal afetler karşısında yerle bir olması da mutlak kudretin kime ait olduğunu gösteren bir karinedir.

K-d-r kökünün Kur'ân'da kimi âyetlerde alâ harf-i cerrîyle kullanımında geçim olanakları sınırlı olduğu için eşine ve ailesine sınırlı miktarda harcama yapmak durumunda olanların, gücünün yettiği kadar harcamaları tavsiye edilmiştir. Aynı harf-i cerle bir başka kullanımında ise, ele geçirme, sıkıştırıp cezalandırma eylemi mutlak olarak insan, suç işleyenler için kullanılmakta ve hiçbir kimsenin Allah'ın gücü ve kudretinden kaçıp kurtulamayacağı belirtilmektedir. Cinlerin, Süleyman (a.s.) için birtakım alet ve kapları ölçü ile yaptıkları, cennet halkına istedikleri ölçüde kaplardan içecek sunulacağı anlamının yer aldığı âyetlerin yanında, müşrik bir karakterin Kur'ân âyetleri için düşünüp taşındıktan sonra, "sihir" şeklinde karar verdiği ifade edilmektedir. Mûsâ'nın (a.s) başına bir dizi olay geldikten sonra yurduna dönerken, Sinâ dağı tarafında gördüğü ateşe doğru gitmesiyle Allah'ın takdir ettiği peygamberlik görevinin kendisine verildiği tek bir âyette de "zaman ve takdir" anlamını ihtiva ettiği görülmektedir. Nihai olarak incelenen bütün âyetlerde kuvvet ve kudretin Allah'a, zafiyet ve acizliğin de Allah'tan başka tapılan diğer varlıklar başta olmak üzere bütün insanlara ait bir özellik olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla Allah tarafından insana verilmiş sınırlı bir güç olduğu yadsınamaz bir gerçek olmakla beraber, insan mutlak kudret sahibi Yüce Allah'ın yarattığı bu evrende acziyetini ve kul olduğunu unutmadan yaşmalıdır.

Kaynakça | References

- Kur'ân-ı Kerim Meâli. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzil'l-Kur'âni'l-Kerîm*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1364/1945.
- Aydın, Mehmet. Din Felsefesi. Ankara: Selçuk Yayınları, 1997.
- Begavî, Ferrâ. *Me'âlimu't-tenzîl*. 8 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1997.
- Beyzâvî. *Envaru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlı. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1418/1997.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh fi'l-luga ve'l- 'ulûm*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi lil-Melâyîn, 3. Basım, 1984.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbu't-ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyyi, 1383/1963.
- Ebû Hayyan, el-Endelûsî. *Bahru'l-muhît*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Ebussuûd Efendi. *İrşâdu'l- 'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1994.
- Esen, Abdullah. *Kur'ân'da Kelime, Kader ve Ecel Kavramlarının Tahlili*. Çukurova Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsu'l-muhît*. thk. Muhammed Naîm el-Arkasûsî vd., Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risâle li't-Tibae ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 8. Basım, 2005.
- Garip, Hale. *Kur'ân'da Kudret Kavramı ve Allah'ın Kudreti*. Uludağ Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l- 'ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî- İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. b.y.: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Hererî, Muhammedü'l-Emîn. *Tefsîru hadâiku'r-rûh ve'r-reyhân fi ravâbi'ulûmi'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- İbn Acîbe. *el-Bahru'l- medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l- Mecîd*. thk. Ahmed Abdullah Kuraşî Ruslân. Kahire-Nâşir: Hasan Abbas Zekî, 2002.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr, 1984.
- İbn Fâris. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. thk. Abdusselam Muhammed Hârun. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l- 'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâmet. b.y.: Dâru Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevzi, 1999.

- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh. *Garîbu'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Sakr. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1978.
- İbn Manzûr. *Lisânu'l- 'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414/1993.
- İbnu'l- Cevzî, Ebu'l-Ferec. *Zâdu'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kitabi'l- Arabiyyi, 1422/2001.
- İsfahânî, Ragıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Kahire: el-Mektebetu't-Tevfikîyye, 2003.
- Kannevcî, Sıddık Hasan Han. *Neylü'l-merâm min tefsiri âyâtîl'-ahkâm thk*. Muhammed Hasan İsmail-Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Salim Mustafa el Bedrî. 21 Müccellet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Letâifu'l-işârât*. thk. İbrahim Besyûnî. Mısır: Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitab, 3. Basım, ts.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dâru's-Şürûk, 1985.
- Küskü, Davut. *Kur'ân'ın Kader Konusuna Bakışı*. Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Matürîdî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. thk. Mecdî Basellûm, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî. *en-Nüket ve'l- 'uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye*. B.A.E.: Câmiatu's-Şarika, 2008.
- Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*. Şeriketu Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladuhu bi Mısır, 1946.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*. thk. Abdullah Mahmud Şehhate. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyyi, 1423/2002.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medârikü't tenzil ve haşâiku't-te'vil*. thk. Yusuf Ali Bedvî. Beyrut: Daru'l-Kelimu't-Tayyib, 1998.
- Râzî, Fahrüddin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyyi, 3. Basım, 1990.
- Râzî, Zeynüddin. *Muhtâru's-sihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut-Sayda: el-Mektebetü'l-Asriyye- ed-Dâru'n-Nemûziciyye, 5. Basım, 1999.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-menâr)*. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme lil-Kitâb, 1990.
- Sa'lebî. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. thk. İmâm Ebî Muhammed b. Âşûr. Beyrut-Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 2002.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm. *Bahru'l- 'ulûm*. thk. Ali Muhammed Muavved-Adil Ahmed Abdulmevcud. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

- Seven, Zuha Döndü. *Kelâmda Kader Anlayışının İnsan Davranışlarını Belirlemede Rolü*. Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Sinanoğlu, Abdülhamit. İslâm'ın İlk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” İnancı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2002) /2, 249-276.
- Şa'râvî, Muhammed Mütevellâ. *Tefsîru's-Şa'râvî el-Havâtır*. Kahire: y.y., 1997.
- Şirbînî, Hatib. *es-Sirâcu'l-münîr fi'l-î'âneti 'alâ ma'rifeti ba'dı me'âni kelâmi rabbina'l-hakîmi'l-habîr*. Kahire: Matbaatu Bûlak el-Emîriyye, 1285/1883.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *el-Vasît fi tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd vd. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcu'l- 'arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeccâc. *Me'âni'l-Kur'ân*. thk. Abdulcelil Abduhu Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî. *Esâsu'l-belağa*. thk. Muhammed Bâsi'l Uyûnussuûd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyyi, 1997.
- Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa. *et-Tefsîru'l-münîr fi'l- 'akide ve's-şeria' ve'l-menhec*. Beyrut-Dimaşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Basım, 1418/1997.